

Het concept landschapsidentiteit speelt al geruime tijd – vanaf de Nota Landschap (LNV, 1992) – een belangrijke rol in het beleid en daarmee ook in de landschapsplanning en -architectuur. Een nauwkeurige beschrijving van het concept ontbreekt echter vaak. Dat is problematisch omdat landschapsidentiteit heel verschillende betekenissen kan hebben wat tot spraakverwarring leidt. Dit artikel presenteert een raamwerk waarmee onderzoek, projecten en ideeën omtrent landschapsidentiteit geduid kunnen worden, om zo een beter overzicht te krijgen over de beschikbare concepten en toepassingen.

Boerwinkel (1994) signaleerde in dit tijdschrift dat het begrip ‘identiteit van het landschap’ zich in een crisis bevond. Door een onduidelijke conceptvorming was het niet goed bruikbaar in de planning. Een crisis is, zo stelde hij, een opmaat voor een sprong voorwaarts. Sinds die tijd is er in onderzoek en beleid inderdaad een sprong gemaakt. Vooral in de Engelstalige literatuur is veel gepubliceerd over landschapsidentiteit en een verdere uitwerking aan het begrip gegeven. Ook het Nederlandse beleid en het beleidsondersteunende onderzoek hebben zich niet onbetuigd gelaten. Landschapsidentiteit is constant aanwezig in het Nederlandse debat sinds 1992. De beleidsstrategie en de bijbehorende operationele beleidsdoelen zijn in die periode wel veranderd. De beleidsdoelen van de Nota Landschap zijn met het uitkomen van ‘Natuur voor mensen en mensen voor natuur’ (LNV, 2000) vervallen en de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie is er voor in de plaats gekomen. Maar ook hierin komt het begrip identiteit weer boven drijven. Voor het Milieu- en Natuurplanbureau is dat een reden om identiteit als een van de kerngraadmeters voor natuur en landschap te beschouwen en door middel van meetnetten en modellen te monitoren (Wiertz, 2005: 34).

Er is echter geen overkoepelend idee over de samenhang van al dit werk en de verschillende interpretaties. Net als ‘duurzaamheid’ is ‘identiteit’ een containerbegrip met als

voordeel dat het door veel mensen herkend wordt en als nadeel dat onduidelijk is welke invulling men er aan geeft. In het academische debat bestaat overeenstemming over de globale kenmerken van het begrip landschapsidentiteit (zie kader op pagina 6, gebaseerd op Haartsen *et al.*, 2000; Kruit *et al.*, 2004).

Deze kenmerken geven de contouren van het begrip landschapsidentiteit aan, maar geven geen handvatten om de verschillende vormen van landschapsidentiteit te onderscheiden. Doel van dit artikel is om een raamwerk te presenteren waarmee de verschillende benaderingen van landschapsidentiteit wel ingedeeld kunnen worden. Dat levert een instrument op om te reflecteren op de plaats van de verschillende onderzoeken, projecten en ideeën omtrent landschapsidentiteit in het debat. Veel spraakverwarring kan er mee worden voorkomen. Op basis van de twee belangrijkste manieren waarop landschapsidentiteit in de literatuur wordt onderverdeeld: existentieel-geografisch en persoonlijk-cultureel, maken we een indeling in vier velden. We beginnen met een theoretische onderbouwing van deze keuze. Vervolgens worden de belangrijkste ontwikkelingen in de vier velden beschreven. En ten slotte bespreken we de bruikbaarheid van het raamwerk.

DERK JAN STOBBELAAR,
KARINA HENDRIKS

Dr. Ir. D.J. Stobbelaar
Wageningen UR, leerstoel-
groepen Rurale Sociologie,
Plantaardige Productie Systemen
en Biologische Bedrijfsystemen.
Hollandseweg 1, 6706 KN,
Wageningen.
Derk-Jan.Stobbelaar@wur.nl
Dr. Ir. C.J.M. Hendriks Bureau
Karina Hendriks

Foto **Sytske Dijkse**,
www.saxifraga.nl
Slufter Texel

kenmerken van landschapsidentiteit

1. Landschapsidentiteit wordt door mensen toegeschreven aan een gebied en valt niet één op één samen met de natuurlijke of objectieve kenmerken van dat gebied. Landschapsidentiteit is per definitie een sociale of persoonlijke constructie. Echter, in dergelijke constructies worden wel altijd de natuurlijke en objectieve kenmerken van een gebied gebruikt.
2. Mensen kennen landschapsidentiteit toe aan verschillende ruimtelijke niveaus in het landschap – zoals de plek, de streek, de regio of het land – waarbij de kenmerken van de lagere schaalniveaus (streek) passen in de hogere schaalniveaus (regio).
3. De identiteit die een persoon toekent aan het landschap, staat in wisselwerking met de identiteit die groepen mensen – waartoe deze persoon behoort – toekennen aan het landschap.
4. De identiteit van een gebied heeft invloed op de identiteit van zijn bewoners.
5. Landschapsidentiteit verbindt de bewoners van een streek en onderscheidt ze van bewoners van andere streken.
6. Landschapsidentiteit krijgt over het algemeen een positieve invulling. Bij een beschrijving blijven de negatieve aspecten meestal buiten beschouwing.
7. Landschapsidentiteit is gebaseerd op het verleden en op de toekomst. Sporen uit het verleden zijn een bron van inspiratie om de huidige identiteit te beschrijven net zoals de mogelijkheden die de toekomst biedt.
8. Mensen of instituties met verschillende belangen in het gebied kennen verschillende landschapsidentiteiten toe. De landschapsidentiteit is daardoor altijd inzet van strijd.
9. Landschapsidentiteit verandert door de veranderende context. De machtsbalans tussen belangengroepen kan verschuiven, hun doelen kunnen veranderen, nieuwe spelers komen op, nieuwe rurale functies worden belangrijk.

Theoretisch kader mens en omgeving

De identiteit van een mens wordt gevormd door interactie met vele omgevingen, zoals klasse, religie, etniciteit en geslacht (Paasi, 2002), en ook de fysieke omgeving. Aan het landschap waarin ze zijn opgegroeid of leven, ontlelen mensen een deel van hun identiteit (Seel, 1991; Van Zoest, 1994; Hendriks, 1999; Keulartz, 2000). Dat gebeurt op minstens drie manieren:

1. door het landschap waar te nemen en er een band mee op te bouwen (landschap als fysieke omgeving);
2. door het landschap als plek voor bepaalde handelingen te laten fungeren (landschap als sociale omgeving);
3. door het landschap als kapstok te laten fungeren voor fantasie, mythe, verbeelding en persoonlijke geschiedenis (landschap als culturele omgeving).

Dat alles maakt dat mensen vaak verknocht blijven aan de streek waar ze zijn opgegroeid. De identiteit die mensen ontleen aan landschappen, wordt *existentiële identiteit* genoemd (Van Zoest, 1994; Boerwinkel, 1994). Behalve om de objecten in en kenmerken van de fysieke omgeving, gaat het bij *existentiële identiteit* dus ook om associaties, herinneringen en symbolische betekenissen die aan een landschap zijn gerelateerd, d.w.z. om de sociale en culturele omgeving. Deze manier om landschappen te beschouwen is nog vrij nieuw in Nederland.

Een langere traditie heeft de tweede toepassing van het begrip identiteit – de relatie tussen mens en omgeving, waarbij het gaat om de identiteit die de mens toekent aan zijn omgeving, ook wel *geografische identiteit* genoemd (Van Zoest, 1994).

Paasi (2002) beschrijft het verschil tussen geografische en *existentiële identiteit* door te spreken over de identiteit van een regio en de regionale identiteit van de inwoners. Het verschil gaat in feite over de manier waarop de mens in het landschap staat. Ingold (2000) spreekt van ‘building’ en ‘dwelling’. Een mens kan van buitenaf tegen het

landschap aan kijken en zo een beeld opbouwen van zijn fysieke omgeving (building) door er allerlei kenmerken aan toe te kennen. Hij kan echter ook opgaan in het landschap, er in ronddwalen (dwelling) en beïnvloed worden door zijn omgeving.

Naast het verschil tussen geografische en existentiële identiteit kan ook een onderscheid gemaakt worden tussen persoonlijke en culturele identiteit (Van Zoest, 1994; Keulartz, 2000). Hiermee wordt het verschil in betekenis uitgedrukt dat een landschap heeft voor een individu met zijn persoonlijke plekken en voorkeuren, en voor het collectief waarbij de algemeen bekende verhalen over bepaalde plekken in het landschap van belang zijn.

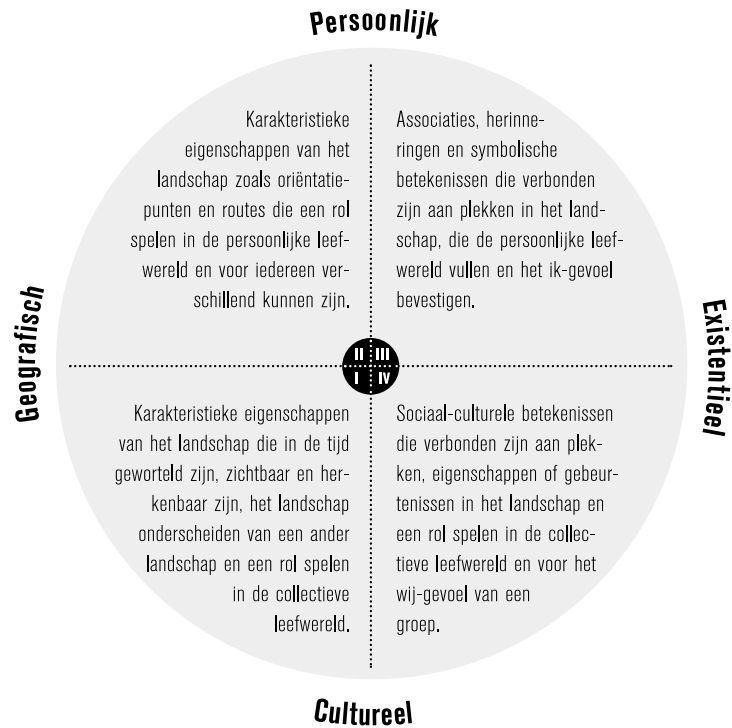
Zetten we geografische en existentiële identiteit enerzijds en persoonlijke en culturele identiteit anderzijds uit op twee assen, dan ontstaan vier velden (figuur 1). In de volgende paragrafen geven we van elk veld:

- een beschrijving;
- historie en sleutelpersonen bij de conceptvorming rond het veld;
- enkele voorbeelden van toegepast onderzoek;
- en de rol van de verschillende schaalniveaus in het veld.

De cultureel-geografische identiteit

Inhoud

In het landschapsbeleid en de landschapsplanning vat men identiteit meestal op als cultureel-geografische identiteit (I in figuur 1). In deze context is identiteit gedefinieerd als de kenmerken die een gebied doen onderscheiden van een ander gebied (LNV, 1992). Het gaat daarbij om kenmerken die in principe voor iedereen waarneembaar zijn in het landschap, zoals de ruimtelijke compositie, het grondgebruik, de mix van dierenleven, plantenleven en mineralen, de kleuren en vormen en de situering, het materiaalgebruik van gebouwen, enzovoort.

Conceptvorming

In Nederland hebben de Nota Landschap uit 1992 en het Structuurschema Groene Ruimte 2002 waarschijnlijk de belangrijkste aanzet gegeven tot het concept cultureel-geografische identiteit. Identiteit is in de Nota Landschap ingevoerd om het begrip landschapskwaliteit nader te operationaliseren. De Nota Landschap beschrijft landschapsidentiteit als: “de ecologische en historische kenmerken van een gebied die een gebied doen onderscheiden van een ander gebied. Deze kenmerken bepalen de waardering van een gebied door bewoners en gebruikers”. In het Structuurschema Groene Ruimte (LNV, 2002: 26), wordt het begrip niet gedefinieerd, maar wel onderverdeeld in kenmerkende natuurlijke en culturele

Figuur 1 Identiteit van een landschap uiteengelegd op de assen geografische en existentiële identiteit enerzijds en persoonlijke en culturele identiteit anderzijds (Hendriks en Stobbelaar, 2003).

Figuur 1 Landscape identity unfolded on the axes geographical and existential identity on the one hand and personal and cultural identity on the other hand (Hendriks and Stobbelaar, 2003).

structuurdragers, gebouwen en grondgebruik. De Nota Ruimte (VROM *et al.*, 2004) ten slotte, voert het begrip kernkwaliteiten in. Deze kwaliteiten beschrijven op een cultureel-geografische manier de belangrijkste kenmerken van verschillende streken in Nederland.

Toepassingen

De Nederlandse wetenschappelijke discussie is mede door de genoemde beleidsconcepten sterk gericht op de geografische identiteit van gebieden. Toepassing ervan heeft geleid tot indelingen van gebieden op basis van een beperkt aantal kenmerken zoals terreinvormen, archeologie, ontginningsgeschiedenis, historische bouwkunde en schaalkenmerken. Voorbeelden hiervan zijn Farjon *et al.* (2002), Geertsema *et al.* (2003), en Schaminee & Stortelder (2003). De eerste twee studies gebruiken het begrip om aan te geven in hoeverre de oorspronkelijke streekeigen karakteristieke verschillen in landschapsvorm nog bestaan. Farjon *et al.* doen dit om een bijdrage te leveren aan het Monitoringssysteem kwaliteit groene ruimte van LNV. Identiteit, samen met waardering door bewoners, zegt daarbij iets over beleving van het landschap. Geertsema *et al.* willen achterhalen wat de groenblauwe dooradering van een gebied betekent voor de identiteit daarvan. Het onderzoek van Schaminee en Stortelder (2003) over streekeigen natuur voegt aan deze twee onderzoeken het besef toe, dat cultureel-geografische landschapsidentiteit zich laat beschrijven op verschillende niveaus die met elkaar in verband staan. Uitgangspunt van hun onderzoek is dat plantengemeenschappen een uitdrukking moeten zijn van de plek waarop ze groeien en dat ze in een landschappelijke configuratie moeten voorkomen die begrijpelijk maakt waarom ze daar groeien. Als aan beide voorwaarden is voldaan, is sprake van streekeigen natuur. “Als wij ons richten op de identiteit van een gebied, dan ontleenen we aan sommige elementen vrij algemene informatie;

andere zaken zijn meer specifiek of zelfs tot dat gebied beperkt. De aanwezigheid van de combinatie hiervan maakt dat een gebied begrepen (‘gelezen’) kan worden. Het lezen van het landschap is vergelijkbaar met het vinden van een adres: straatnaam en huisnummer krijgen betekenis als de stad en het land bekend zijn” (Schaminee & Stortelder, 2003).

Schaalniveaus

Dit type onderzoek kan in principe alle niveaus bestrijken, maar opvallend is dat vooral veel beleidsondersteunend onderzoek zich richt op het niveau van de regio of hoger. Het nationale beleid vraagt om methodes die met behulp van expertkenmerken de verschillen tussen de regio's kunnen beschrijven en monitoren. Aangezien het meeste beleidsondersteunende onderzoek modelmatig gebeurt is het kenmerk lastig om met de beschikbare databestanden voldoende verschillen op lagere schaalniveaus waar te nemen.

De persoonlijk-geografische identiteit

Inhoud

Bij de persoonlijk-geografische identiteit van het landschap (II in figuur 1) gaat het om de kenmerken en onderdelen van het landschap die een individu belangrijk vindt voor de herkenbaarheid van een gebied en waaraan hij zich kan oriënteren. Het gaat om kenmerken die iedereen kan waarnemen, maar waar niet iedereen evenveel waarde aan hecht.

Conceptvorming

Grondlegger van de tak van wetenschap die zich bezig houdt met de oriëntatie van een individu in de ruimte is Kevin Lynch (1960). Hij wilde weten hoe mensen de omgeving gebruiken om zich te verplaatsen in een stedelijk landschap. Hij stelde dat paden, randen, districten,

Foto's Aat Barendregt

knooppunten en herkenningspunten de vijf elementen zijn die bijdragen aan de oriëntatie van mensen.

Toepassing

Hoe mensen zich oriënteren in een landschap kan zichtbaar gemaakt worden door mensen kaarten van hun omgeving te laten tekenen (*mental maps*). Het idee hierachter is dat de kaart een uitdrukking is van de structuren die in de hersenen liggen. Belangrijke aanwijzingen die onderzoekers in het tekenen vinden zijn: welke elementen getekend worden, de volgorde waarin elementen op de kaart worden gezet en de relatieve grootte van de elementen (Soini, 2001). Daaruit blijkt dat wat mensen als persoonlijk-geografische identiteit toekennen aan een landschap, afwijkt van de cultureel-geografische identiteit, die meestal gebaseerd is op expertcriteria. Wanneer de persoonlijke binding van mensen met een landschap van belang geacht wordt, zou met dit aspect in de planning meer rekening gehouden moeten worden.

Schaalniveaus

Opvallend is dat in deze tak van wetenschap – voor zover bekend – geen onderscheid in schaalniveau wordt gemaakt. De vijf elementen van Lynch kennen bijvoorbeeld geen hiërarchie. De toepassing heeft echter meestal betrekking op de directe leefomgeving van mensen en daarmee op een vrij laag schaalniveau. De ervaring leert dat oriëntatie in een landschap veelal gebeurt door continue grote elementen in zicht te houden (bergen, water of – in de stad – torens en pleinen) en de kleinere elementen te gebruiken voor het vinden van de weg.

De persoonlijk-existentiële identiteit

Inhoud

Ieder mens heeft zijn eigen leefwereld, opgebouwd uit plekken met een persoonlijke betekenis; dit noemen we

de persoonlijk-existentiële identiteit van een landschap (III in figuur 1). De persoonlijke betekenis van een landschap ligt in de associaties en herinneringen die verbonden zijn aan plekken.

Conceptvorming

In de Engelstalige literatuur is overeenstemming ontstaan over de invulling van wat wij persoonlijk-existentiële identiteit noemen en daar vaak *Place-identity* heet (Twigger-Ross & Uzzell, 1996; Devine-Wright & Lyons, 1997; Manzo, 2003; Wester-Herber, 2004). Voortbouwend op het werk van Breakwell (1986) wordt gesteld dat de identiteit van een mens voortdurend herbevestigd moet worden – en ook continu verandert – door interactie met de sociale en fysieke omgeving. Bij de interactie zijn tenminste vier aspecten van een plek van belang (Twigger-Ross & Uzzell, 1996):

1. Onderscheidend vermogen. Een plek geeft een mens de mogelijkheid zich te onderscheiden van anderen. Ik kom uit Amsterdam of ik kom uit de Friese Wouden. Op deze manier werkt plaats / plek net zoals een sociale categorie en daarom kan plekidentificatie gezien worden als synoniem aan sociale identificatie. Dit aspect heeft te maken met de eigenheid van het gebied.

2. Continuïteit. De fysieke omgeving biedt aanknopingspunten om de persoonlijke geschiedenis aan af te lezen. Twee vormen van continuïteit worden onderscheiden: plaatsgerelateerde continuïteit en congruente of overeenkomstige continuïteit. Plaatsgerelateerde continuïteit refereert aan specifieke plaatsen die emotionele betekenis hebben voor de mens en die ervoor zorgen dat zijn historie onderhouden wordt. Congruente continuïteit verwijst naar karakteristieken van plaatsen die algemeen en overdraagbaar zijn van de ene plek naar de andere. Denk daarbij aan iemand die opgroeit op de Groninger klei en zich daarom ook thuis voelt in delen van Zeeland. Dit aspect

heeft te maken met de historie of geschiedenis van het gebied en de persoonlijke geschiedenis daarin.

3. Zelfrespect. Dit verwijst naar een positieve evaluatie van een individu of van de groep waarmee het individu zich identificeert. Zelfrespect is verbonden met gevoelens over persoonlijke en sociale waarden. Het betekent dat iemand kan zeggen: ik ben een Woudboer en daar ben ik trots op. Dit aspect verwijst naar de gevoelens die de binding met het gebied bij een mens oproepen.

4. Zelfredzaamheid. Gevoelens van zelfredzaamheid worden onderhouden wanneer de omgeving de persoonlijke levensstijl ondersteunt of in ieder geval niet dwars zit. Dit aspect heeft betrekking op het gebruik of de functie van een gebied.

Toepassing

Plaats-identiteit en de vier aspecten daarvan, zijn in de eerste plaats bruikbaar om te verklaren waarom ingrijpende veranderingen in een gebied voor zoveel weerstand zorgen (Wester-Herber, 2004). Ten tweede is het concept bruikbaar om te beschrijven waarom mensen zich verbonden voelen met een gebied en om te kunnen meten welke factoren, karakteristieken en elementen daarvoor zorgen (Twigger-Ross & Uzzell, 1996; Devine-Wright & Lyons, 1997). Zo geeft het bijvoorbeeld inzicht in de sterke binding die boeren hebben met het land (zie bijvoorbeeld “Waarom blijven boeren?” van Paul Schnabel uit 2001: www.scp.nl/publicaties/boeken/9037700845/Waarom_blijven_boeren.pdf). Zelfredzaamheid van de boer wordt sterk bepaald door het land. Uit het werk op en aan het land verkrijgt de boer zelfrespect. Hij kan erop wijzen (letterlijk) wat hij allemaal heeft bereikt. Omdat een boer zo direct ingrijpt in de omgeving, is er ook een grote mate van continuïteit in de persoonlijke en familiegeschiedenis af te lezen aan het landschap. Het werken met het land, sterker nog, het werken op die ene plek op aarde, onder-

scheidt een boer van anderen. Dat is de plek waar hij hoort, waar hij leeft en werkt. Die persoonlijke binding met de omgeving wordt in het perceptieonderzoek, uitgevoerd in Nederland, meestal niet onderzocht. Het beleidsondersteunende onderzoek kiest er zelfs expliciet voor om dat niet te doen, omdat “de persoonlijke geschiedenis en verbondenheid met een landschap niet is te meten en niet is te relateren aan een graadmeter” (Wiertz, 2005: 39). De graadmeter die wel wordt gebruikt door het Milieu en Natuur Planbureau beperkt zich tot de fysieke kenmerken van een landschap zoals een ‘gemiddelde’ Nederlander die waardeert. Onderzocht wordt hoe fysieke kenmerken van het landschap stimuli genereren voor een psychologische respons. In de psychofysische benadering doet men onderzoek naar de biologische basis van de waardering; in de psychologische benadering ligt de nadruk vooral op de sociaal-culturele basis van mensen (Van den Berg et al., 1995). Daarnaast komen ook voorzichtige nieuwe stromingen in het belevingsonderzoek op (representaties, semiotiek) die meer aandacht aan de persoonlijke binding met het landschap schenken.

Schaalniveaus

Schaalniveaus spelen binnen de persoonlijk-existentiële identiteit een rol doordat mensen zich gebonden voelen aan een bepaalde plek, die voor hen een andere betekenis heeft dan het omringende landschap. Hierbij zal de binding van mensen aan het landschap afnemen naarmate dat verder van die favoriete plek af ligt.

De cultureel-existentiële identiteit

Inhoud

Door sociale processen kan een plek voor een groep mensen een bijzondere betekenis krijgen. Dit is de cultureel-existentiële identiteit van een landschap (IV in figuur 1).

Ingrijpende gebeurtenissen bijvoorbeeld, op een bepaald plek, kunnen het landschap een lading geven die door velen gevoeld wordt en voor hun groepsidentiteit van betekenis is. Ook plekken die veelvuldig worden gebruikt door de streekbewoners (feesten, herdenkingen, spelen) of waar anderen de streek mee associëren (de kei van Amersfoort), kunnen een plaats krijgen in de cultureel-existentiële identiteit van mensen.

Conceptvorming

Het belang van dit type identiteit is dat het verklaart waarom groepen mensen zich gebonden voelen aan een bepaald gebied, ook al leven ze daar niet. De oorsprong van het concept is onduidelijk, maar dat heeft de toepassing daarvan niet in de weg gestaan: die is vooral internationaal aanzienlijk.

Toepassing

Onderzoek in Nederland is schaars. Uit onderzoek van Van Marwijk (2002) naar het gebruik van de duinen van Terschelling door de bewoners blijkt dat dit sterk verweven is met plaatsen. Dit soort informatie is van belang in planningsprocessen omdat het de halsstarrigheid van mensen kan verklaren wanneer het gaat om veranderingen.

Lowenthal (1994: 21) schrijft dat het Engelse landschap vier karakteristieken heeft: het eilandgevoel, het gemaakte landschap, stabiliteit (in de tijd) en orde. Deze vier beschrijven samen het idee dat het Engelse landschap uniek is en daarmee een speciale rol vervult in de identiteitsvorming van de Engelsen: “freedom was a feeling for the English landscape” (uit een oorlogsgedicht (1914 – 18) van Spender, geciteerd in Lowenthal, 1994). Nog sterker beschrijft hij de relatie tussen de Amerikanen en hun landschap: “Americans never tire of pointing out the moral lessons – freedom, exuberance, optimism – they derive

from the [unity and immensity] of their landscape (Lowenthal, 1994: 18).

Kim en Kaplan (2004) merken op dat er erg weinig studies zijn die de relatie tussen de fysieke omgeving en wat zij noemen gemeenschapsgevoel (sense of community) daadwerkelijk onderzoeken. Een van hun vragen is of de fysieke omgeving invloed heeft op het gemeenschapsgevoel. Dat gevoel bestaat volgens de auteurs uit vier componenten: binding met de gemeenschap, identificatie met de gemeenschap, sociale interactie en wandelmogelijkheden. Het blijkt dat voor alle vier de componenten in ieder geval de indeling van de ruimte, de architectuur, en het groen in de straat van belang zijn.

Schaalniveaus

Tot nu toe is er in het onderzoek naar cultureel-existentiële identiteit veel aandacht besteed aan de identiteit op nationaal niveau (Brace, 1999). De wisselwerking tussen regio's en naties komt nog weinig aan bod. Lowenthal (1994: 17) verklaart de langdurige onderdrukking in Europa van de regionale identiteit door de nationale als een poging om de eenheid te bewaren. Nu de natiestaten aan gewicht verliezen ten faveure van Europa zoekt men enerzijds naar een Europese identiteit, zie het project Europese Grondwet, en anderzijds naar meer regionale identiteit. In tijden dat de wereld open breekt en Europa nog geen veilige paraplu biedt, zoeken mensen naar houvast dichterbij huis en steunen daarbij op regionale identiteit. Regionale identiteit is voor mensen een belangrijk anker in woelige tijden. De mondialisering doet het verlangen naar de regio toenemen (Paasi, 2003).

Discussie

De verwarring voorbij

De vierdeling van landschapsidentiteit zoals geïntrodu-

ceerd in dit artikel, is een handig hulpmiddel bij de positionering van studies en meningen over landschapsidentiteit. Ook kan het auteurs helpen de reikwijdte van hun ideeën beter aan te geven. Dat is ook de toegevoegde waarde ten opzichte van de kenmerken die in het kader (p. 6) genoemd staan. Deze leggen de spelregels uit en baken het speelveld af maar geven nog geen beschrijving van dat speelveld. Dat gebeurt in figuur 1 wel, waardoor het mogelijk wordt om eventuele verbanden tussen onderzoeken in de verschillende kwadranten aan te geven evenals de wijze waarop ze elkaar zouden kunnen aanvullen. Het is bijvoorbeeld goed mogelijk om onderzoeksresultaten uit cultureel-geografisch onderzoek als opstap te nemen voor onderzoek naar de persoonlijk-geografische (Hendriks & Stobbelaar, 2003) en persoonlijk-existentiële identiteit van een gebied.

De ontwikkeling van het concept landschapsidentiteit

Streekeigen ontwikkeling, waarbij de unieke kenmerken van de streek tot uiting komen, staat nu ook in Nederland sterk in de belangstelling, bijvoorbeeld in het Belvederebeleid. Toen het artikel van Boerwinkel verscheen, domineerde de cascobenadering (zie bijvoorbeeld Sijmons, 1991) met het risico dat het landschap als dichotomie zou worden opgevat; nu wordt veel meer de uniciteit van het landschap gewaardeerd. Dat is misschien wel een grotere omschakeling dan Boerwinkel zich in 1990 kon indenken. Nederlands onderzoek naar het uniek zijn van het landschap richt zich vooral op de geografische identiteit. Er is wel op alle vier de velden van landschapsidentiteit theoretische en praktische voortgang geboekt. De conceptvorming over existentiële landschapsidentiteit is echter nog mager en voornamelijk beperkt tot de Angelsaksische literatuur. Veel toegepast onderzoek is er in deze twee velden nog niet te vinden.

Ook is er aandacht voor verschillende ruimtelijke schaalniveaus in het onderzoek naar landschapsidentiteit. In het cultureel-geografische en cultureel-existentiële onderzoek ligt de nadruk tot nu toe op de hogere ruimtelijke schaalniveaus van de regio en het land. Bij persoonlijk-geografisch en persoonlijk-existentieel onderzoek ligt de nadruk meer op de lagere ruimtelijke schaalniveaus. Hierbij zou het interessant zijn om het onderzoek te verdiepen dat ingaat op oriëntatie (geografisch) en binding (existentieel) in gebieden verder van huis, om bijvoorbeeld te zien wat kennis van en gevoel voor de thuisstreek daar te betekenen hebben.

Toepassing in beleid en praktijk

Het raamwerk dat wij in dit artikel hebben gegeven kan door onderzoekers en door praktijkmensen worden gebruikt om te toetsen welke invalshoeken van landschapsidentiteit men wel of niet in een project betreft of wil betrekken. Het is duidelijk dat identiteit in meervoud bestaat en dat je – wanneer je gaat onderzoeken of ontwerpen – rekening kunt houden met verschillende vormen van identiteit. En dat vertaalt zich weer in wie er bij deze projecten betrokken worden: individuele burgers, belangengroepen, experts en / of beleidsmakers.

Daarnaast hebben we geconstateerd dat we de geografische component van landschapsidentiteit in Nederland inmiddels aardig onder de knie hebben. Om echter gedege aan de slag te kunnen gaan met streekeigen landschapsontwikkeling is er nog een behoorlijk veld te ontginnen wat betreft de existentiële component van landschapsidentiteit en de integratie met de geografische. Dat de interesse daarvoor groeiende is, getuigt ook de European Landscape Convention (Council of Europe, 2000), waarvan landschapsidentiteit en binding de essentie vormen. In de uitwerking van de Nota Landschap wordt het echter aan provincies en gemeenten overgelaten in hoe

verre existentiële identiteit daadwerkelijk een plek krijgt. Dat is een gemiste kans. Dat het nieuwe beleid in de praktijk tot interessante resultaten kán leiden is te zien in enkele inspirerende landschapontwikkelingsplannen waarin geografische en existentiële aspecten worden geïntegreerd (bijvoorbeeld Van Blerck & Van Ziel, 2004). Een van de belangrijkste eigenschappen van landschapsidentiteit is volgens ons dat het mensen een gevoel van binding met hun streek kan geven. Deze kan er toe leiden dat er betrokkenheid ontstaat bij en verantwoordelijkheid wordt genomen voor het behoud en de verdere ontwikkeling van zowel de geografische als de existentiële karak-

teristieken van het landschap. Het werken met het concept landschapsidentiteit geeft de mogelijkheid tot het creëren van een gemeenschappelijke ‘vlag’ waarachter ontwikkelingen kunnen aanlopen (zie bijvoorbeeld Eleirie, 2002; Herngreen, 2002). Inzicht in de vormen van landschapsidentiteit die daarbij moeten worden ingezet, is onmisbaar.

Dank

Met dank aan Walter Rossing voor zijn opbouwend commentaar.

Summary

Landscape identity

Derk Jan Stobbelaar & Karina Hendriks
landscape identity, geographical, existential, personal, cultural.

The concept of landscape identity has played an important role in Dutch landscape policy and practise over recent decades. However, there is often no clear description of the meaning of the concept which blurs discussions about landscape identity. In this paper we present a framework for interpreting and categorising research,

projects and ideas about the identity of landscapes. We employ two axes: the cultural – personal axis and the geographical – existential axis, which when put together form four quadrants. We provide a brief description, and summarise the history and key authors associated with each quadrant, provide some examples of applied research and discuss the role of different spatial levels. We suggest that the framework can be used in projects concerning landscape identity as a tool to help identify which aspects of identity are covered and which are neglected.

Literatuur

Berg, A.E. van den, J.F. Coeterier, H. Dijkstra & J. Pligt, 1995. De waargenomen kwaliteit van landschapsveranderingen: theoretisch en experimenteel onderzoek naar de mogelijkheden van een model voor het verklaren en voorspellen van de waargenomen kwaliteit van natuurontwikkelingsmaatregelen. Wageningen. DLO-Staringcentrum.

Blerck, H. van & H. van Ziel, 2004. Regionaal Landschapontwikkelingsplan Groesbeek, Millingen a/d Rijn en Ubbergen. Buro Schokland en Buro Hemmen.

Boerwinkel, H.J.W., 1994. Identiteit in de landschapsplanning. Een begrip in identiteitscrisis. Landschap 11/4: 33-42.

Brace, C., 1999. Gardenesque imagery in the representation of regional and national identity: the Cotswold garden of stone. *Journal of Rural Studies* 15 (4): 365-462.

Breackwell, G.M., 1986. Coping with threatened identity. Londen. Methuen.

Council of Europe, 2000. European Landscape Convention and explanatory report. Strasbourg.

- Devine-Wright, P. & E. Lyons, 1997.** Remembering pasts and representing places: the construction of national identities in Ireland. *Journal of Environmental Psychology* 17: 33-45.
- Elerie, H., 2002.** Terug naar het landschap. In: VROM: Academische reflecties. De wetenschap aan het woord over de Vijfde Nota: 57 -71.
- Farjon, J.M.J., H. Dijkstra, G.H.P. Dirkx & A.J.M. Koomen, 2002.** Ontwerp voor indicator identiteit: Monitoringssysteem kwaliteit groene ruimte (MKGR). Wageningen. Alterra rapport-416: 52.
- Geertsema, W., A. Griffioen, H.A.M. Meeuwse & J.T.R. Kalkhoven, 2003.** Natuur en Identiteit. Een rapport over 2002: Groenblauwe dooradering is belangrijk voor natuur en identiteit in het agrarisch cultuurlandschap. Wageningen. Alterra rapport 712: 82.
- Haartsen, T., P. Groote & P.P.P. Huigen, 2000.** Claiming rural identities. Dynamics, Contexts, Policies. Assen. Van Gorcum.
- Hendriks, K. & D.J. Stobbelaar, 2003.** Landbouw in een leesbaar landschap. Hoe gangbare en biologische landbouwbedrijven bijdragen aan landschapskwaliteit. Proefschrift Wageningen Universiteit. Wageningen. Uitgeverij Blauwdruk.
- Hendriks, J.A., 1999.** Cultuurhistorie van stad en land. Waardering en behoud. Utrecht. Matrijs.
- Hergreen, R., 2002.** De 8^e transformatie. Over planning en regionale identiteit. Wageningen.
- Ingold, T., 2000.** The perception of the environment. Essays on liveliness, dwelling and skill. London. Routledge.
- Keulartz, J., 2000.** Naar een beschaafde strijd om de natuur. In: J. Keulartz (red.) Rustig, ruig en rationeel. Filosofische debatten over de verhouding cultuur-natuur. Baarn. Kasteel Groeneveld.
- Kim, J. & R. Kaplan, 2004.** Physical and psychological factors in sense of community. *New urbanist Kentlands and Nearby Orchard Village. Environment and Behavior*, 36 (3): 313-340.
- Kruit, J., I.E. Salverda & K. Hendriks, 2004.** Regionale identiteit van natuur en landschap; een verkenning van een containerbegrip en de bruikbaarheid als sturingsinstrument. Wageningen. Alterra-rapport 1014.
- LVN, 1992.** Nota Landschap. Regeringsbeslissing Visie Landschap. Den Haag. SDU.
- LVN, 2000.** Natuur voor mensen, mensen voor Natuur. Nota natuur, bos en landschap in de 21e eeuw. Den Haag.
- LVN, 2002.** Tweede structuurschema Groene Ruimte. Samen werken aan groen Nederland. Ontwerp planologische kernbeslissing. Den Haag.
- Lynch, K., 1960.** The image of the city. Cambridge. Massachusetts Institute of Technology.
- Lowenthal, D., 1994.** European and English landscapes as symbols. In: David Hooson (ed.) *Geography and national identity*. Oxford UK. Blackwell.
- Marwijk, R. van, 2002.** Terschelling in beeld. Onderzoek naar de representaties omtrent de identiteit van Terschelling in beleid en samenleving. Doctoraalverslag Wageningen Universiteit, Departement Omgevingswetenschappen.
- Manzo, L.C., 2003.** Beyond house and haven: toward a revisioning of emotional relationships with places. *Journal of Environmental Psychology* 23: 47-61.
- Paasi, A., 2002.** Bounded spaces in the mobile world: deconstructing 'regional identity'. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 93 (2): 137-148.
- Paasi, A., 2003.** Region and place, regional identity in question. *Progress in Human Geography* 27 (4): 475-485.
- Schaminée, J.H.J. & A.F.H. Stortelder, 2003.** Streekeigen natuur. Gemeente Tytsjerksteradiel. Wageningen. Alterra.
- Seel, M., 1991.** Eine Aesthetik der Natur. Frankfurt-am-Main. Suhrkamp.
- Sijmons, D.F., 1991.** Het casco-concept: een benaderingswijze voor de landschapsplanning. Utrecht. IKC-NBLF.
- Soini, K., 2001.** Exploring human dimensions of multifunctional landscapes through mapping and map-making. *Landscape and Urban Planning* 57 (93): 225-239.
- Twigger-Ross, C.L. & D. L. Uzzell, 1996.** Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology* 16: 205-220.
- VROM, LNV, VenW & EZ, 2004.** Nota Ruimte: ruimte voor ontwikkeling. Den Haag.
- Wester-Herber, M., 2004.** Underlying concerns in land-use conflicts – the role of place-identity in risk perception. *Environmental Science & Policy* 7: 109-116.
- Wiertz, J., 2005.** Kerngraadmeters voor natuur en landschap. Een tussenbalans. Wageningen, Milieu- en Natuur Planbureau, Rapport 500002006/2005.
- Zoest, J.G.A. van, 1994.** Landschapskwaliteit. Uitwerking van de kwaliteitscriteria in de Nota Landschap. Wageningen. Staring Centrum.